

Barbara Jelavich, *History of the Balkans : Eighteenth and Nineteenth Centuries* (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar Balkan Tarihi), Vol. I, Cambridge : Cambridge University Press, 1983, s. xiv+407

Barbara Jeleovich'in yeni çıkmış olan XVIII. ve XIX. Yüzyıllar Balkan Tarihi kitabı Balkanların iki yüzyıldan fazla bir devrini kapsayan geniş bir tarihini vermektedir. Bu eser iki cilt olup burada, birinci cildini tanıtacağız. Hiç şüphesiz Balkan yarımadası, Avrupa tarihinde önemli bir rolü olan, değişik insan gruplarının ve kültürlerinin bir arada, yan yana yaşadığı ilgi çekici bir bölgedir. Buna rağmen yarımadaya, bazı güçlüklerden dolayı, Avrupa'nın diğer bölgelerine kıyasla, çok daha az önem verilmiş ve az sayıda araştırmacı bu konuya ilgi göstermiştir. Tarih araştırmacıları için en güç olan da bu çeşitli milletleri içeren bölge ile ilgili tutarlı ve objektif bir araştırma yapmak için farklı Balkan dillerini ve kültürlerini bilmek ve ilgili arşivleri kullanmaktır.

Yazar, yukarıda belirtilmiş olan yüzyıllarca çok hassas ve sürekli anlaşmazlıkların hüküm sürdüğü bu bölge üzerinde çalışmalar yapan önemli otoritelerden biridir. *Balkan Tarihi* kitabı Osmanlı veya Habsburg hanedanları yönetimi altında yaşamış olan Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Rumenler, Karadağlılar, Sırlar ve Slovenler gibi belli başlı milletlerle ilgili bir eserdir. Kitap, Balkanlardaki milli hareketler, onların devrim programları ve faaliyetleri gibi ana temalar üzerinde özellikle durmakta ve temel bilgiler vermektedir. Gerçekten bu bölge ile ilgilenen büyük devletler arasında var olan anlaşmazlıkların ana nedenleri, Balkanlarda kaçınılmaz bir hale gelmiş olan devrimci, milli hareketlerin ortaya çıkması ve Osmanlı İmparatorluğunun yavaş bir biçimde çökmesidir. Doğu sorunu XVIII. ve XIX. yüzyıllar uluslararası ilişkilerde önemli bir tema haline gelmiştir. Böylece Balkanlar sürekli olarak uluslararası gerginlik merkezi haline gelmiş ve içinde bulunduğu istikrarsızlığıyla ün kazanmıştı. Kısacası, bu kitap temel olarak 1897'ye kadar Balkan milletlerinin milli hareketlerini, onların başarılarını ve başarısızlıklarını kapsamaktadır.

Prof. Jelavich **Balkan Tarihi**'nin asıl amacının «1699 Karlofça» Antlaşmasından itibaren 1980'lerin başına kadar olan Balkan yarım-adasının dramatik ve önemli olan tarihi'ni okuyucuya sunmak olduğunu ifade etmektedir. Kitaptaki temalardan en önemlisi olan Balkan milletlerinin Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları yönetimlerinden kurtulma çabaları ve başarıları yoğun bir biçimde incelenmiştir. Bu eser aynı zamanda milli Balkan devletlerinin ekonomik yönden işlevlerini ve kendi sosyal modernizasyonlarını gerçekleştirme yolunda attığı dev adımlar üzerinde özellikle durmaktadır. Yabancı güçlerin bölgeye olan karmaşık amaçla ilgileri olduğu kadar, onların siyasi, ekonomik ve ideolojik nüfuzlarının bölge milletleri tarafından tepki görmesi Balkan tarihinde sürekli ve önemli bir faktör olmuştur. Bununla birlikte Balkan toplumları dışarıdan gelen bazı kurumları kabul etmeye istekli görünüyorlardı. Onlar, aynı zamanda, bu kurumları önce adaptasyona tabi tutmuşlar sonra bünyelerinde eritmişler ve en sonunda da kendi milli ananelerine göre değiştirmişlerdir.

Kitabın giriş kısmında ifade edildiği gibi, bu çalışma özellikle Balkan tarihine bir giriş olarak düzenlenmiştir. Avrupadaki olaylar, oradaki siyasi, düşünsel ve ekonomik teoriler bu kitabın kapsamına alınmıştır. Bu yarımada Dünya ilişkilerinde önemli bir rol oynadığından ötürü, «yalnızca Balkan dahilindeki olaylara değil, aynı zamanda bu devirde olan büyük çaptaki uluslararası çatışmalara» da özel bir yer verilmiştir. Böylece bu kitap hem Balkanlardaki gelişmeleri hem de yarımadanın tarihteki yerini açıklamaktadır. (s.xii)

Kitap, XVIII. yüzyıldaki tarihsel olaylarla ilgili genel bir giriş ile başlar ve XVIII. yüzyılı ayrıntılı bir biçimde sunar. Prof. Jelavich yarımadada daha sonra gerçekleştirilecek milli hareketler üzerinde durmaktadır. Bu eser aynı zamanda Yunan, Rumen, Sırp ve Karadağlıların istiklali ve Bulgaristanın muhtariyet hakkını kazanması yolundaki başarılarını ve bu milletlerin kendi kendilerini yönetmeleri için hükümet kurma çabalarını anlatır. Eserin I. cildi, uluslararası ilişkiler konusunda, 1699-1897 yılları arasındaki olayları kapsamaktadır.

Prof. Jelavich kitabının ilk dört bölümünde Balkan milletlerinin özgürlüklerini kazanma yolundaki çabalarının tüm sayfalarını ve kendi topraklarında kendi yönetimlerini kurma çalışmalarını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. İki kısma ayrılmış olan kitabın, üç bölümden oluşan I. kısmında Balkan tarihinin XVIII. yüzyılıyla ilgili olaylar verilmiştir.

Kitabın birinci bölümü «Osmanlı yönetimindeki Balkan Hıristiyanları» ile ilgilidir. Bu bölümde yazar yöresel toplulukları ve belirli bir derecede de Ortodoks Kilisesinin toplumsal işlevini açıklamaktadır. Yine bu bölümde Balkan milletlerinin Osmanlı idari mekanizması içine nasıl adapte olup onunla bütünleştiğini ortaya koymuştur. Yazar, bu temasını açıklamak için Osmanlı sistemini ve Balkan Hıristiyanlarının bu sistem içindeki yerini ayrıntılı bir biçimde açıklayarak işe başlar. XVIII. yüzyıl savaşlarıyla ilgili bilgiler verildikten sonra, Balkan yarımadası halkının Osmanlı yönetimi altındaki durumları açıklanmaktadır. Dubrovnik, Eflak-Buğdan, genel siyasi problemler ve Osmanlı İmparatorluğunun değerlendirilmesine özellikle özen göstermiştir (s.39-126).

II. bölümde «Habsburg yönetimi altında Balkan milletleri» ile ilgili bilgiler verilmektedir. Habsburgların şartsız ve bağımsız kendi hakimiyetine dayalı mutlakiyetçi bir idarenin yerleştirilmesinde karşılaştıkları problemler ve merkeziyetçi otoritenin oturtulması siyasetinin kendi yönetimi altındaki bütün Balkan milletlerine de uygulanması konusu işlenmiştir. (s.127) İmparatorluktaki siyasi ve sosyal şartlar geniş bir biçimde tanımlanmış ve sunulmuştur. XVIII. yüzyılda yapılan Avusturya reformlarının imparatorluk dahilindeki toplumlar üzerinde yaptığı olumlu ve olumsuz etkiler üzerinde durulmuş ve açıklamalar anlaşılır bir biçimde yapılmıştır. Fransız devriminin bölgeye yaptığı etkilerin ve sonuçlarının da tartışması yapılmıştır. Ayrıca, Fransızların Balkanlara karşı yaptığı tehditlere karşı olarak Habsburg İmparatorluğunun politikası, alınan önlemler ve girişimler de açıklanmıştır.

III. bölüm çok kısadır. Osmanlı ve Avusturya devletlerinin Balkanlarda uyguladıkları yönetim politikaları arasında iyi bir mukayese yapılmıştır.

Kitabın ikinci kısmı IV-VII. bölümleri içermektedir. Bu bölümlerde 1804-1887 yılları arasındaki ihtilâl dönemiyle ilgili geniş bilgiler bulunmaktadır.

IV. bölümde yazar, XIX. yüzyıldaki devrim hareketlerinin geçişine ait iyi bir tablo çizdikten sonra, bu ihtilâl faaliyetlerinin en ince noktalarını açıklayarak Balkanlardaki devrim hareketlerinin kökenlerine inmiştir. Prof. Jelavich Balkanlardaki entellektüel kesi-

min liberalizm ve milliyetçilik fikirlerinden olduğu kadar romantik akımdan ve tarihi gerçeklerden büyük ölçüde etkilenmiş oldukları görüşünü ileri sürmektedir. (s.171) Yazarın ileri sürdüğü fikre göre Osmanlıların dağılma ve çöküş probleminin özünü, Balkanlardaki Osmanlı tebasının isyanları ve Avrupanın süper devletlerinin özellikle Balkan milletlerine sık sık müdahale etmesi oluşturur. Bu durum Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasına kadar sürecek olan ve **Doğu Sorunu** olarak bilinen bir problemi ortaya çıkaracaktır. (s.186)

Bir sonraki bölümde yazar, Balkanlardaki kuruluşları ve Sırp, Karadağlı, Yunanlı, ve Rumen gibi Balkan milletlerinin, «milli hükümetlerinin» içyüzlerini açıklamaktadır. Sonuçta, Balkan devletlerinin milli rejimleri ayrıntılı bir biçimde sunulmuştur. (s.235-99)

VI. bölüm «Habsburg İmparatorluğu içindeki millî konular» ile ilgilidir. Prof. Jelavich 1815 sonrasında Habsburg imparatorluğunun genel durumunu gözler önüne sermektedir. İmparatorluğun karşılaştığı temel problem Macar meselesidir. Avusturya merkezi yönetimi 1867'de gerçekleştirilen siyasi çözümü benimseyip uygulamaya koyarak İmparatorluk bünyesinde Macaristan ile bir ortaklık kurmayı kabul etmek zorunda kalmıştır.

VII. bölüm 1856-87 yılları arasındaki savaşları ve devrimleri kapsar. XIX. yüzyılın ilk otuz yılından itibaren konservatif ve monarşik rejimlere karşı özellikle Polonya ve Macaristan'da devrimci fikirler patlamıştır. Bu durum aynı zamanda «ılımlı liberalizmden sosyalizme kadar, anarşizm ve komunizm» gibi akımların etkisiyle programlarını oluşturmuş olan devrimci grupların faaliyetlerinin bir sonucudur. Bu gruplar devrimin millî niteliğinden daha çok sosyal yönünde durmuşlardır. Bu durumun Avrupanın her yerinde demokratik rejimlerin başlamasına doğru bir yönelişin başlangıcı olduğundan şüphe yoktur. Balkanlardaki bu hareketler «millî devlet kurma» temasını tam anlamıyla desteklemişlerdir. (s.330) Yazar, devrimci fikirleri, Rusya dahil Avrupa kıtasındaki kuvvetli ve yayılmış olan konservatif güçlerin devrimci gruplara karşı hareketlerini içeren bilgileri olduğu kadar Avrupa devrimcilerinin iktidarı ele geçirme yol ve yöntemleri üzerindeki düşüncelerini de incelemektedir. Eserde, aynı zamanda, Balkan milletlerinin Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'nın büyük devletleri ile olan ilişkileri ayrıntılı bir biçimde sunulmuştur. (333-76).

Prof. Jelavich eserinin sonuç kısmında yedi bölüm olarak verdiği Balkanlardaki milliyetçi ve liberal hareketlerin içyüzlerinin ve temel felsefesinin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bu bölgede ortaya çıkan ana problemlerle ilgili geniş bilgilerin bir özetini vermiştir. Yazar,

aynı zamanda, İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya gibi devletlerin Balkanlar ve Ortadoğu'yu ilgilendiren meselelerde oynadıkları roller üzerinde de dikkat ve itina ile çalışmıştır. Bu arada Osmanlıların üst düzeydeki yönetim birimlerini etkileme yolunda izledikleri politikalarla ilgili dikkate değer bilgiler vermiştir. Büyük devletlerin Balkanlar ve Ortadoğu siyasi ilişkilerine müdahale etmeleri esasta Osmanlı hükümeti (The Porte veya Bâb-ı âli şeklinde tanımlanır) ile imzalamış oldukları antlaşmalar hukukuna dayanmakta olduğu bilinen bir gerçektir. Yabancı devletlere antlaşmalarla verilen genel kapitülasyonlar «Büyük devletlere Osmanlı devletinin iç işlerine karışma hakkını tanıyor veya Osmanlı devlet memurlarının kendi öz topraklarındaki hareketlerini sınırlıyordu.» (s.378) Osmanlı İmparatorluğunun zayıflığı ve güçsüz bir halde olması keyfiyeti özellikle 1774'de Rusya ile imzaladığı Küçük Kaynarca antlaşmasından sonra iyice açığa çıkmış ve Osmanlı hükümeti Avrupa devletlerinin özellikle Rusya'nın üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Rus ordularının zaferlerinden sonra, onların sürekli artan talepleri ve toprak kazançlarına karşı koymak için Osmanlılar İngiltere ve Fransa'nın siyasi yardımını aramak zorunda kalmıştır.

Prof. Jelavich Balkan yarımadasının daha iyi anlaşılması için okuyucuya verdiği aydınlatıcı bilgiler yanında ilgili bölgelere ait haritalar ve indeks de sunmuştur. Balkan Tarihi, şüphesiz, Avrupa'nın bu ihmal edilmiş bölgesinin tarihiyle ilgili bildiklerimize ve bu konudaki kültür ufkumuzun genişlemesine büyük bir katkıda bulunmuştur. Yazar genelde Balkan milletlerinin milli hareketlerini, Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı büyük devletlerin güttüğü siyaseti ve devrimleri bu kitabında geniş ibri biçimde işlemiştir.

L. S. Stavrianos'un *The Balkans since 1453*, New York, 1961 ve Bruce Mc Gowan'ın *Economic Life in Ottoman Europe*, Paris, 1981 eserlerinden sonra Prof. Barbara Jelavich sosyal, siyasi, ideolojik ve milliyetçi düşünce akımlarını da içeren eserinde Balkanların genel bir tarihi perspektif içinde panoramasını ve ilgi çekici olan Balkan tarihini yayınlamakla bu sahada süregelmekte olan bir boşluğu kısmen doldurmuştur. *Balkan Tarihi* kitabı yalnız Avrupa tarihi öğren-

cileri için değil aynı zamanda genel okuyucu için de bölge ile ilgili ayrıntılı bilgileri içermektedir. Eser bölge üzerine büyük ölçüde çalışma ve tecrübe birikimini yeterli bir biçimde içermesine rağmen, Prof. Jelavich, batı ve Balkan kaynaklarını kullandığı kadar Balkanlarla ilgili farklı görüşleri yansıtabilecek olan Osmanlı arşiv belgelerini de kullanabilmiş olsaydı hiç şüphesiz eser daha bir zenginlik ve bütünlük içinde olacaktı. Balkanlar üzerine abidevi bir eserin yazılabilmesi için en azından uzun bir zamana ve bu bölge üzerinde araştırma yapan tarihçilerin işbirliğine bağlı olduğu gerçeği ortadadır. Sonuç olarak kabul etmeliyiz ki Balkan tarihi üzerine yazılmış olan bu eser Balkan tarihine giriş için yararlı olduğu kadar çok etkileyici bir özelliğe sahiptir.

Necmi Ülker